

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ СТАРОКИЇВСЬКОЇ ПАРАФІЇ УАПЦ м. КИЄВА З ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ТА ПАРТІЙНОЇ ВЛАДИ (1920–1930 рр.)

У статті проаналізовано взаємовідносини Старокиївської парафії Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) з органами державної та партійної влади в Україні впродовж 1920–1930 рр. Висвітлено вплив церковної політики більшовиків на діяльність УАПЦ у м. Києві. Досліджено основні методи боротьби радянської влади з українською православною церквою на прикладі репресивних заходів проти Старокиївської церковної громади та її членів.

Ключові слова: УАПЦ, автокефалія, Київ, Старокиївська парафія, державно-церковні відносини.

Українська автокефальна православна церква (УАПЦ) відродилася в роки Української революції. Осередком автокефального руху стало м. Київ, де виникли перші українські православні громади та розташовувалися керівні органи УАПЦ.

Після захоплення більшовиками влади в Україні в 1919 р. змінилося становище релігії в суспільстві. Декрет Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» задекларував світський характер УСРР. Майно релігійних об'єднань, згідно з документом, визнавалося народним надбанням та могло надаватися в безкоштовне користування церковним громадам. Ключові положення декрету були введені до Конституції УСРР 1919 р. та продубльовані в Основному законі радянської України 1929 р.

Водночас радянська політика встановлення контролю над релігійним життям в Україні сприяла розвитку автокефального руху, оскільки більшовики прагнули використати УАПЦ для розколу Російської православної церкви (РПЦ). У 1919 р. у м. Києві утворилися перші українські православні парафії, а у 1921 р. на Першому всеукраїнському православному церковному соборі у Софії Київській було проголошено автокефалію УАПЦ, окреслено її ідеологічні й організаційні засади, а також сформовано церковну ієрархію на чолі з митрополитом В. Липківським.

Українські історики діаспори з середини ХХ ст. звернулися до об'єктивного аналізу історії національної церкви. Ґрунтовне дослідження І. Власовського «Нарис історії Української Православної Церкви» в чотирьох томах є цінним історіографічним джерелом з теми постановки церкви в Україні впродовж Х–ХХ ст. Перша частина четвертого тому праці охоплює період 1917–1930 рр. і розкриває питання поширення автокефального руху та становлення парафій УАПЦ¹. І. Власовський побіжно окреслив функціонування національної православної церкви у м. Києві, зокрема й у контексті державно-церковних відносин.

У 1959 р. за кордоном була опублікована праця В. Липківського «Відродження Церкви в Україні. 1917–1930»². Значна частина матеріалу подана на основі вивчення діяльності київських автокефальних парафій, а в окремому розділі книги автор розглянув відносини УАПЦ та радянської влади. Дослідження В. Липківського ґрунтується на спогадах автора, відтак актуальним є уточнення та об'єктивний аналіз поданої ним інформації щодо діяльності Старокиївської парафії та взаємовідносин церковної громади із державно-партійною владою.

Проблема знищення більшовиками матеріальної бази церкви в Україні та м. Києві отримала відображення в монографії О. Нестулі «Доля церковної старовини в Україні. 1917–1941 рр.»³. Репресії радянської влади проти представників Софійської автокефальної громади у рамках судового процесу «Спілки визволення України» розкриті у науково-документальному виданні В. Пристайка та Ю. Шаповала⁴.

Вагомий внесок у дослідження історії УАПЦ зробила І. Преловська. Серед наукового доробку автора є статті, присвячені джерелознавчим аспектам більшовицької політики щодо

автокефальної церкви та функціонування Старокиївської парафії у 1920–1930 рр.⁵. Важливим історіографічним джерелом для дослідників автокефального руху є довідник, написаний І. Преловською у співавторстві з І. Бухаревою, В. Даниленком та В. Окіпнюком⁶. Праця містить біографічні відомості про репресованих священників та церковних діячів УАПЦ.

Питання вилучення культових цінностей із Софії Київської та пам'яткоохоронна діяльність Старокиївської парафії розглянуті в статтях української дослідниці С. Іваниської⁷. Заходи радянських спецслужб із розколу УАПЦ на прикладі створення братства «Діяльно-Христова церква» висвітлені у статті Д. Кузовенкова⁸.

Водночас актуальною для вивчення залишається проблема взаємовідносин УАПЦ та більшовицької влади саме в межах м. Києва. Найбільш репрезентативними стали відносини більшовиків із Старокиївською парафією як центральною автокефальною громадою. Взаємовідносини державно-партійної влади та приходу при св. Софії розкриті автором статті через аналіз репресивних заходів більшовиків, а саме методів економічного тиску, організації розколу та фізичної розправи над церковними діячами.

Серед автокефальних громад м. Києва головне місце займала заснована у 1919 р. Старокиївська парафія при св. Софії⁹. Софійський собор став кафедральним храмом УАПЦ, на території Софії Київської працював вищий керівний орган церкви – Всеукраїнська православна церковна рада (ВПЦР), а ряд членів Церковної ради були прихожанами Софійської церковної громади.

Впродовж 1919–1921 рр. популярність автокефального руху значно зросла, що обумовило зміну політики більшовиків щодо УАПЦ. Радянська влада стала вживати заходів задля обмеження впливу церкви на населення. Основними методами боротьби більшовики обрали економічний тиск, організацію розколу всередині церкви, а також репресії проти духовенства та вірян.

Націоналізація церковного майна першопочатково позитивно вплинула на діяльність УАПЦ. Автокефальні громади отримали можливість взяти у користування будівлі та цінності, вилучені із власності РПЦ, а відтак створити матеріальну базу для релігійної діяльності¹⁰. Так, згідно із постановою Київського губвиконкому № 54 від 10 липня 1919 р. Софійський собор разом із майном було передано Старокиївському приходу УАПЦ¹¹.

Незабаром автокефальна парафія при соборі св. Софії, поряд з іншими релігійними громадами, стала об'єктом нової хвилі конфіскаційних заходів радянської влади. Приводом для наступу став голод, який охопив південні й південно-східні райони УСРР, Поволжя та ін. У декреті Центрального Виконавчого Комітету РСФРР від 23 лютого 1922 р. передбачалося вилучення у релігійних громад предметів із золота, срібла та дорогоцінного каміння з метою передачі їх у фонд допомоги голодуючим. В Україні аналогічне рішення 8 березня 1922 р. ухвалив Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет (ВУЦВК)¹².

Одразу після початку кампанії розпочалася агітація серед населення, спрямована на утвердження думки про необхідність проведення масштабних заходів боротьби із голодом, а відтак і вилучення церковних цінностей. Наприклад, Центральна комісія допомоги голодуючим (ЦК Помгол) при ВУЦВК зареєструвала 26 лютого 1922 р. затверджене Головною Управою Червоного Хреста положення про проведення з 17 по 23 квітня «Тижня Червоного Хреста», метою якого був збір коштів та інших видів матеріальної допомоги. Київській Філії Червоного Хреста надавалося керівництво усіма заходами «Тижня» в межах Правобережжя. Хоча Червоний Хрест і не був урядовою організацією, проте його діяльність із подолання наслідків голоду контролювалася ЦК Помголом, ВУЦВК та місцевими виконавчими комітетами рад¹³.

У період проведення «Тижня Червоного Хреста» планувалося створити пункти збору грошей, речей і продуктів харчування для голодуючих, організувати культурні та спортивні заходи, лекції, вистави на площах і базарах, походи вулицями, влаштовувати лотереї та аукціони для реалізації переданих на благодійність речей та предметів мистецтва тощо. Уся робота в рамках «Тижня» повинна була широко популяризуватися серед громадськості за допомогою преси, різноманітних відозв, плакатів, публічних виступів у театрах та на зібраннях¹⁴.

Поряд із санкціонованими владою заходами Червоного Хреста популяризацією конфіскаційної кампанії щодо церкви займалися місцеві партійні органи. Так, учасники засідання колегії відділу агітації і пропаганди Київського губкому КП(б)У 3 квітня 1922 р. вирішили винести питання вилучення церковних цінностей на широке обговорення на різноманітних зборах партійних організацій та на підприємствах¹⁵.

Вище керівництво та члени УАПЦ також опікувалися проблемами подолання наслідків голоду. Зокрема, Перший всеукраїнський православний церковний собор ухвалив створити комісію допомоги голодним при ВПЦР та аналогічні комісії на місцях, організувати

збір коштів тощо¹⁶. Зазначене рішення Церковна рада виконала навесні 1922 р. Згідно з протоколом засідання від 4 квітня 1922 р., комісія підтримала «Тиждень Червоного Хреста» та постановила провести у кожній автокефальній парафії м. Києва збір коштів та продуктів¹⁷.

Незважаючи на допомогу УАПЦ у розв'язанні питання боротьби з голодом, конфіскаційні заходи радянської влади не оминули київські автокефальні храми. Наприклад, у пресі повідомлялося, що 9 квітня 1922 р. із Софійського собору при Старокиївській парафії було взято два хрести, панагію із коштовним камінням, срібні речі, перлини та золоту чашу – подарунок князя Г. Потьомкіна¹⁸.

Вилучення церковних цінностей часто здійснювалося із порушенням пам'яткоохоронних актів та інструкцій. Так, 10 квітня 1922 р. протиправним чином із ризниці Софійського собору рекувізували золоту чашу із фініфтями, датовану XVIII ст.¹⁹. Під час вилучення речей із Софії Київської була знищена цінна збірка речей, а саме коштовні облачення, панікадила, окуття з престолів тощо. Деякі втрачені предмети датувалися XV ст. та мали високу художню й історичну цінність. Варто звернути увагу, що конфіскація церковного майна собору св. Софії проводилася у той час, коли не функціонувала спеціальна комісія з охорони та вивчення пам'ятки²⁰.

Більшовики використовували й інші способи економічного тиску на Старокиївську парафію. Так, місцеві органи радянської влади зобов'язали церковну громаду здійснювати ремонтні роботи Софійського собору власним коштом, що значно вплинуло на її матеріальне становище²¹. Відповідно до записів однієї з касових прибутково-видаткових книг Старокиївської парафії, лише з 1 серпня 1924 р. по 1 січня 1925 р. на ремонт храму витратили 901 крб. 20 коп., тоді як загальна сума видатків за вказані п'ять місяців становила 5734 крб. 30 коп.²².

Попри значний внесок у збереження св. Софії, саме Старокиївську парафію згодом звинуватили у неналежному утриманні стану собору. У «Доповідній записці в справі реставрації пам'яток культури по м. Києву» київського обласного інспектора охорони пам'яток культури К. Антиповича причиною руйнування Софійської пам'ятки була названа «злочинна безгосподарність релігійної громади»²³. Подані у документі висновки послугували у 1934 р. аргументом на користь вилучення св. Софії у парафії із користування²⁴.

З метою зменшення популярності УАПЦ загалом та послаблення авторитету Старокиївської автокефальної громади зокрема більшовики зініціювали церковний розкол, сприяючи створенню братства «Діяльно-Христова церква» («ДХЦ»). Серед представників об'єднання був член ВПЦР та настоятель громади при св. Софії П. Тарнавський. Після конфлікту священика із причетом собору радянська влада надала йому особистий мандат на Михайлівський монастир, де П. Тарнавський заснував парафію «ДХЦ». На думку В. Липківського, більшовики планували, що за настоятелем піде багато прихожан Софійського собору, і парафія занепаде²⁵. Окрім П. Тарнавського, до братства входили голова ВПЦР М. Мороз, священики С. Задорожній, К. Янушівський, В. Бржосньовський та ін.²⁶.

Перші кроки до формування «ДХЦ» були здійснені у 1922 р., коли на одному із зібрань ВПЦР з промовою про необхідність реформ в УАПЦ виступив С. Задорожній, а на наступних зборах – з подібною заявою В. Бржосньовський²⁷. Офіційне заснування об'єднання відбулося 8 лютого 1924 р., коли Київська губернська міжвідомча комісія у справах товариств і спілок зареєструвала статут братства «Діяльно-Христова церква»²⁸. Згідно зі статутом, метою «ДХЦ» було утворення «нової правдивої Христової Церкви працюючих», а також «знищення духовних кайданів»²⁹, тобто релігійних упереджень. Документ утверджував лояльність братства до радянської влади, називаючи суспільні трансформації під її проводом історично-необхідним етапом в культурному розвитку людства. Про співпрацю представників «Діяльно-Христової церкви» із більшовиками свідчить активне сприяння з боку державно-партійної влади діяльності об'єднання. Так, більшовики дозволили видання часопису «Церковне життя»³⁰, календаря на 1925 р., давали право на скликання зборів та навіть Всеукраїнського з'їзду 20–22 жовтня 1925 р.³¹. Копію ухваленого на цьому з'їзді «Церковного кредо» братства «ДХЦ» представники радянської влади надіслали до редакції газети «Комуніст» з проханням використовувати текст для висвітлення теми розколу автокефальної церкви³².

Віряни Старокиївської парафії та її провідні діячі не поділяли переконань «Діяльно-Христової церкви», що визнавали члени «ДХЦ». Наприклад, різко негативно ставився до братства В. Чехівський. Саме з церковної кафедри Софійського собору митрополит В. Липківський виступав з промовою із засудженням діяльності об'єднання³³. У відозві братства «До всіх членів Української Автокефальної Всенародно-соборноправної Церкви» від 25 серпня 1924 р. серед незгодних з ідеями «ДХЦ», поряд з вищою ієрархією УАПЦ, згадувалися «активні парафіянки Софійського собору»³⁴, імена яких не вказано в документі.

Братству «Діяльно-Христова церква» не вдалося залучити до своєї роботи мирян Старокиївської парафії. Окрім цього, у другій половині 1920-х рр. зменшилася потреба в активній діяльності «ДХЦ» як засобі розколу української автокефальної церкви³⁵. Зрештою, у 1927 р. члени братства знову ввійшли до складу УАПЦ³⁶. У праці «Відродження Церкви в Україні» В. Липківський згадував розмову із агентом Державного політичного управління (ДПУ) про функціонування «Діяльно-Христової церкви». Співробітник ДПУ повідомив митрополиту про ліквідацію спецслужбами братства, оскільки «вони тільки компромітували і нас і вас (радянську владу і УАПЦ – прим. авт.)»³⁷.

Поряд із обмеженням діяльності Старокиївської парафії та спробою її розколотися, радянська влада застосовувала репресивні методи щодо окремих представників громади. Так, Київський окружний відділ ДПУ УСРР неодноразово затримував П. Гордовського – діяча ВПЦР та технічного робітника парафії. Наприкінці липня 1924 р. його заарештували на 8 діб, у січні 1925 р. – на 2 місяці за обвинуваченням в антирадянській агітації. Про безпідставний характер арештів свідчить заява ВПЦР до наркома внутрішніх справ В. Балицького³⁸. У документі зазначалося, що причина утримання під вартою П. Гордовського Церковній раді невідома, а представники ДПУ її не повідомили. Натомість ВПЦР просила звільнити церковного діяча з-під арешту внаслідок його «політичної бездоганності». Втім, у листопаді 1925 р. П. Гордовського за протести проти передачі Андріївського храму обновленській церкві знову притягнули до відповідальності. Наступне ув'язнення члена Старокиївської парафії відбулося у 1927 р., а 20 квітня 1928 р. П. Гордовського засудили до 3 років заслання в Казахстані³⁹.

Найбільш показовою каральною акцією радянської влади проти Старокиївської парафії стали арешти Володимира та Миколи Чехівських наприкінці 1920-х рр. В. Чехівський був дорадником митрополита В. Липківського, благовісником УАПЦ, членом ВПЦР, а також очолював парафіяльну раду Софійського собору та брав активну участь у церковному житті автокефальної громади. У 1921 р. він долучився до організації Першого всеукраїнського православного церковного собору, а в 1927 р. став головою Другого всеукраїнського православного церковного собору УАПЦ. М. Чехівський приєднався до автокефальної церкви у грудні 1922 р. Він був членом хору Софійського собору, а впродовж 1923–1924 рр. служив дяконом у св. Софії⁴⁰.

У липні 1929 р. братів Чехівських заарештували працівники ДПУ УСРР під приводом причетності до діяльності «Спілки визволення України» («СВУ»). Метою «СВУ», згідно із Доповідною запискою Голові ДПУ УСРР В. Балицькому, було повалення радянської влади в Україні та «встановлення незалежної демократичної Української Народної Республіки»⁴¹. Справа «СВУ» набула широкого розголосу та стала показовим судовим процесом, організованим більшовиками з метою розгортання репресій проти представників українського національного відродження⁴². Вітчизняні дослідники сходяться на думці, що одним із завдань судового процесу «СВУ» була ліквідація УАПЦ та переслідування її діячів⁴³. У Доповідній записці Голові ДПУ УСРР В. Балицькому від 1 грудня 1929 р. начальник секретного відділу ДПУ УСРР В. Горожанин та начальник 2-го відділення секретного відділу ДПУ УСРР Б. Козельський інкримінували діячам УАПЦ використання церкви для антирадянської агітації, «українізацію церкви та релігії» як засобу для здійснення мети СВУ, організацію церковного гуртка «СВУ», зв'язки з контрреволюційними організаціями та ін.⁴⁴ Окрім цього, діячі автокефального руху обвинувачувалися у проведенні в Софійському соборі панахиди за С. Петлюрою під виглядом відправи за І. Франком. Церковний історик та сучасник подій Д. Бурко стверджував, що звинувачення були побудовані згідно з більшовицькою практикою судочинства, за принципом «аби людина, а діло буде»⁴⁵. Відповідно, співробітники ДПУ доклали максимум зусиль, щоб обґрунтувати винесені членам Старокиївської парафії обвинувачення.

Впродовж 9 березня – 19 квітня 1930 р. у приміщенні Харківського оперного театру відбувся судовий процес над 45 учасниками «Спілки визволення України». Визнавши їх винними, радянський суд встановив членам «СВУ» термін ув'язнення від 3 до 10 років, а деяких вислав за межі УСРР⁴⁶. В. Чехівського засудили до 10 років позбавлення волі з обмеженням у правах на 5 років, а М. Чехівського – до 3 років в'язниці з обмеженням у правах на 2 роки. У період Великого терору 1937 – 1938 рр., а саме в 1937 р., братів Чехівських розстріляли⁴⁷.

Отже, взаємовідносини Старокиївської парафії з органами державно-партійної влади впродовж 1920–1930-х рр. засновувалися на прагненні більшовиків обмежити поширення автокефальних ідей у середовищі українських православних вірян. Радянська влада використала засоби економічного тиску на релігійну громаду: здійснювала вилучення церковного майна та цінностей у рамках кампанії допомоги голодуючим, за допомогою чисельних майнових зобов'язань ускладнювала матеріальне становище приходу. З метою зменшення авторитету Староки-

ївської парафії більшовики зініціювали церковний розкол шляхом створення братства «Діяльно-Христова церква» («ДХЦ»). Діяльність об'єднання впродовж 1920-х рр. не мала значного успіху, тому в 1927 р. члени «ДХЦ» увійшли до складу УАПЦ. Водночас радянські спецслужби здійснювали репресивні заходи щодо членів автокефальної громади при св. Софії, апогеєм яких став судовий процес 1930 р. над представниками парафії Володимиром та Миколою Чехівськими у справі «Спілки визволення України».

¹ Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: У 4 т., 5 кн. Репринтне вид. – К., 1998. – Т. 4. – Частина 1 (XX ст.). – 384 с.

² Липківський В. Відродження Церкви в Україні. 1917–1930. – Торонто, 1959. – 335 с.

³ Нестуля О. Доля церковної старовини в Україні. 1917–1941 рр. Ч. 1. 1917 р. – середина 20-х років. – К., 1995. – 280 с.

⁴ Пристайко В. І., Шаповал Ю. І. Справа «Спілки визволення України»: невідомі документи і факти. – К., 1995. – 448 с.

⁵ Преловська І. М. Переслідування та ліквідація УАПЦ (УПЦ) (1921–1938 рр.): огляд архівно-слідчих справ ГДА СБ України та ЦДАГО України // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2009. – № 1 (32). – С. 26–48; її ж. Софія Київська – головний осередок Української Автокефальної церкви у 1920–1930-х рр. // Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. – 2011. – С. 127–180.

⁶ Бухарєва І. В., Даниленко В. М., Окіпнюк В. М., Преловська І. М. Репресовані діячі Української Автокефальної Православної Церкви (1921–1939): біографічний довідник. – К., 2011. – 182 с.

⁷ Іванисько С. Старокиївська парафія Української автокефальної православної церкви та збереження Софії Київської // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2010. – Вип. 102. – С. 17–20; її ж. Доля культових цінностей, вилучених із Софії Київської в 20-х роках ХХ століття // Культурологічна думка. – 2012. – № 5. – С. 150–156.

⁸ Кузовенков Д. «Автономія в автокефалії»: причини виникнення українського православного церковного братства «Діяльно-Христова Церква» // Історія релігій в Україні і світі: зб. наук. праць. Серія «Історичне релігієзнавство». – 2010. – Вип. 3. – С. 100–108.

⁹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3984. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 2.

¹⁰ Преловська І. Софія Київська – головний осередок Української Автокефальної церкви у 1920 – 1930-х рр. // Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. – 2011. – С. 128; Іванисько С. Старокиївська парафія Української автокефальної православної церкви та збереження Софії Київської // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2010. – Вип. 102. – С. 18.

¹¹ ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 2.

¹² Нестуля О. Доля церковної старовини в Україні. 1917–1941 рр. Ч. 1. 1917 р. – середина 20-х років. – К., 1995. – С. 131.

¹³ ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 1. – Спр. 276. – Арк. 3–3зв.

¹⁴ Там само. – Арк. 3.

¹⁵ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1473. – Арк. 4.

¹⁶ Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору в м. Києві 14–30 жовтня н. с. 1921 р.; І. Канони Української Автокефальної Православної Церкви. ІІ. Ухвали Собору в окремих питаннях життя Української Церкви. – Франкфурт/Майн, 1946. – С. 31–32.

¹⁷ ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 1. – Спр. 276. – Арк. 5–5 зв.

¹⁸ Іванисько С. Доля культових цінностей, вилучених із Софії Київської в 20-х роках ХХ століття // Культурологічна думка. – 2012. – № 5. – С. 153.

¹⁹ Нестуля О. Доля церковної старовини в Україні. 1917–1941 рр. Ч. 1. 1917 р. – середина 20-х років. – К., 1995. – С. 137.

²⁰ Іванисько С. Доля культових цінностей, вилучених із Софії Київської в 20-х роках ХХ століття // Культурологічна думка. – 2012. – № 5. – С. 153.

²¹ Іванисько С. Старокиївська парафія Української автокефальної православної церкви та збереження Софії Київської // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2010. – Вип. 102. – С. 19.

- ²² Державний архів міста Києва (далі – Держархів м. Києва). – Ф. 3. – Оп. 3. – Спр. 72. – Арк. 2–16.
- ²³ Держархів м. Києва. – Ф. Р-1. – Оп. 1. – Спр. 5475. – Арк. 16.
- ²⁴ Там само. – Арк. 31.
- ²⁵ Липківський В. Відродження Церкви в Україні. 1917–1930. – Торонто, 1959. – С. 171.
- ²⁶ Там само. – С. 163, 170.
- ²⁷ Там само. – С. 163.
- ²⁸ ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 3. – Спр. 168. – Арк. 3–3зв.
- ²⁹ Там само. – Арк. 3.
- ³⁰ Там само. – Арк. 2.
- ³¹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2006. – Арк. 199; Липківський В. Відродження Церкви в Україні. 1917–1930. – Торонто, 1959. – С. 174.
- ³² ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2006. – Арк. 198.
- ³³ ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 3. – Спр. 168. – Арк. 9зв.
- ³⁴ Там само. – Арк. 12.
- ³⁵ Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: У 4 т., 5 кн. Репринтне вид. – К., 1998. – Т. 4. – Частина 1 (XX ст.). – С. 190–191.
- ³⁶ Кузовенков Д. «Автономія в автокефалії»: причини виникнення українського православного церковного братства «Діяльно-Христова Церква» // Історія релігій в Україні і світі: зб. наук. праць. Серія «Історичне релігієзнавство». – 2010. – Вип. 3. – С. 106.
- ³⁷ Липківський В. Відродження Церкви в Україні. 1917–1930. – Торонто, 1959. – С. 177.
- ³⁸ ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 4. – Спр. 137. – Арк. 7.
- ³⁹ Бухарева І. В., Даниленко В. М., Окіпнюк В. М., Преловська І. М. Репресовані діячі Української Автокефальної Православної Церкви (1921–1939): біографічний довідник. – К., 2011. – С. 35.
- ⁴⁰ Там само. – С. 107, 110.
- ⁴¹ Доповідна записка Голові ДПУ УСРР В. Балицькому // Пристайко В. І., Шаповал Ю. І. Справа «Спілки визволення України»: невідомі документи і факти. – К., 1995. – С. 202.
- ⁴² Пристайко В. І., Шаповал Ю. І. Справа «Спілки визволення України»: невідомі документи і факти. – К., 1995. – С. 44.
- ⁴³ Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: У 4 т., 5 кн. Репринтне вид. – К., 1998 р. – Т. 4. – Частина 1 (XX ст.). – С. 313; Пристайко В. І., Шаповал Ю. І. Справа «Спілки визволення України»: невідомі документи і факти. – К., 1995. – С. 61; Преловська І. М. Переслідування та ліквідація УАПЦ (УПЦ) (1921–1938 рр.): огляд архівно-слідчих справ ГДА СБ України та ЦДАГО України // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2009. – № 1 (32). – С. 29.
- ⁴⁴ Доповідна записка Голові ДПУ УСРР В. Балицькому // Пристайко В. І., Шаповал Ю. І. Справа «Спілки визволення України»: невідомі документи і факти. – К., 1995. – С. 207.
- ⁴⁵ Уривок зі спогадів прот. Деміда Бурка про надзвичайні церковні собори 1930 р. // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2005. – № 1/2 (24/25) – С. 222.
- ⁴⁶ Пристайко В. І., Шаповал Ю. І. Справа «Спілки визволення України»: невідомі документи і факти. – К., 1995. – С. 85–89.
- ⁴⁷ Бухарева І. В., Даниленко В. М., Окіпнюк В. М., Преловська І. М. Репресовані діячі Української Автокефальної Православної Церкви (1921–1939): біографічний довідник. – К., 2011. – С. 108, 111.

В статтє проанализированы взаимоотношения Старокиевского прихода Украинской автокефальной православной церкви (УАПЦ) с органами государственной и партийной власти в Украине в 1920-х–1930-х гг. Освещено влияние церковной политики большевиков на деятельность УАПЦ в г. Киеве. Исследованы основные методы борьбы советской власти с украинской православной церковью на примере репрессивных мер против Старокиевской церковной общины и ее членов.

Ключевые слова: УАПЦ, автокефалия, Киев, Старокиевский приход, государственно-церковные отношения.

The author of the paper analyses the relations of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (UAOC) Old Kyiv parish with state and party agencies in Kyiv throughout 1920s–1930s. The article reveals some influence of the Bolshevik church policies particularly on the UAOC activities in Kyiv. The researcher has studied main methods of the Soviet power against Ukrainian Orthodox church, highlighting repressive measures taken in respect of the Old Kyiv religious community and its members.

Keywords: UAOC, autocephaly, Kyiv, Old Kyiv parish, state and church relations.